COLECTIA «CARPATII»

Nr. 5

PAMFIL SEICARU

UN SINGURATEC: C. STERE

EDITURA "CARPAŢII"
MADRID
1 9 5 6

www.dacoromanica.ro

COLECTIA «CARPATII»

Nr. 5

PAMFIL SEICARU

UN SINGURATEC: C. STERE

EDITURA "CARPAŢII"
MADRID
1 9 5 6

www.dacoromanica.ro

N viaţa politică şi culturală a României C. Stere a fost un singuratec. A avut prieteni şi devotamente, a fost animatorul unei mişcări, poporanismul, a fundat şi condus "Viaţa Românească" revista de cel mai mare prestigiu după eclipsarea "Convorbilor literare", dar până la sfârşitul existentii lui, C. Stere a rămas un singuratec.

In timpul neutralităţii a publicat o serie de comentarii asupra evenimentelor, intitulându-le semnificativ "Carnetul unui solitar". Nu este suficient să fii înconjurat de prieteni, de credincioşi, de admiratori, esenţialul este să simţi acea comunicativitate, acel schimb afectiv al bătăilor de inimă, să nu ai sentimentul izolării. Ori, C. Stere s'a simţit dealungul unei vieţi de intensă participare la viaţa publică, de frământare a spiritului românesc, un izolat. Sub aparenţele lui de om rece, distant, se ascundea o delicată sensibilitate; era un om care simţea necesitatea unei călduri afective şi nu o găsea. Inclin să cred că acea rezervă pe care a păstrat-o în raporturile cu oamenii, acea infirmitate sufletească a entuziastelor dăruiri, acel sentiment de izolare pe care C. Stere l-a avut totdeauna se datoresc anilor petrecuţi ca deportat în Siberia. Dealungul sbuciumatei lui vieţi, el a rămas neschimbat, aşa cum s'a format ca tânăr revoluţionar crescut în atmosfera specifică a mediilor revoluţionare ruseşti, aşa cum Siberia i-a modelat sensibilitatea. Rămânem, oricât s'ar schimba împrejurările, condiţiile de viaţă, cu ampreinta formatiei din adolescenţă, cu carac-

www.dacoromanica.ro

terul, sensibilitatea, viziunea de oameni şi de viaţă precizate în epoca tinereţii. Mai târziu, experienţele existenţii noastre aduc, evident, modificări, dar ele sunt exterioare, nu modifică conţinutul, nu ne schimbă în ceace formează fundamentele firii noastre.

C. Stere, rector al Universităţii din Iaşi, conducător al revistei "Viaţa Românească, animator al poporanismului, nu suferise nici o transformare interioară, continua să trăiască în el revoluţionarul deportat în singurătăţile înghеţate ale Siberiei. In fond, Stere a fost un desrădăcinat, un permanent exilat; ca Moldovean basarabean un exilat în lumea rusească şi mai târziu, ca fost revoluţionar deportat, un exilat în viaţa românească. Şi acest sentiment de exilat se adâncea liric într'o stare nostalgică, într'o refugiere în amintiri, în chemarea evocărilor spre a reduce din senzaţia de frig a exilului.

Cum nu era om de o prea uşoară comunicativitate, C. Stere ar fi rămas o enigmă dacă nu şi-ar fi publicat memoriile sub forma acelui roman-fluviu "In preajma revoluţiei "(opt volume publicate în editura Adevărul). Eroul acestui roman, Vania Răutu, este însuşi Constantin Stere. Lectura acestor opt volume ne deschide un drum spre sufletul lui Stere, ni-l apropie, ne dă explicaţia unei existenţi.

După unirea Principatelor, când România a devenit un Stat liber, protectoratul Turciei fiind pur formal, revoluţionarii Ruşi aflau în noul Stat un refugiu, cu atât mai ispititor cu cât Prutul se putea trece uşor, ţara şi oamenii erau ospitalieri.

Prima organizare socialistă în Rusia, Cercul Tchaikovsky (după numele fundatorului acestui cerc clandestin; deportat în Siberia, după evadare a trăit la Londra. In 1914, Nicolas Tschaikovsky făcea parte, împreună cu Plekhanov si Kropotkin din "vechea gardă revoluţionară"). Cercul Tchaikovsky care a avut printre membrii lui pe Sofia Perovskaia (spânzurată pentrucă participase la atentatul contra lui Alexandru al II-a) s'a fondat la Petersburg în 1869. Membrii lui au fost primii revoluţionari ruşi cari au făcut propagandă printre lucrătorii industriali, dar, ca toţi revoluţionarii ruşi din acea vreme, nu socoteau această acţiune ca esenţială, de aceea acţiunea lor s'a îndreptat spre ţărănime apreciată ca "partea cea mai revoluţionară a poporului rus şi cea mai capabilă să accepte doctrina socialistă".

www.dacoromanica.ro

Este o greşală să ne închipuim că sub regimul ţarist, lumea satelor a îndurat resemnată exploatarea nemiloasă a aristocraţiei. In răstimpuri, ţărănimea îşi manifesta nemulţumirea recurgând la vechea şi încercata lor metodă "răscoala rusească dementă şi nemiloasă" ca şi exploatarea la care era supusă. După statisticile oficiale au fost între

1826-1829	:	41	răscoale ţărăneşti.
1830-1834	:	46	" "
1836-1839	:	59	" "
1840-1844	:	101	" "
1845-1849	:	172	" "
1850-1854	"	137	" "

Sub Nicolae I, cu toată puternica organizare a poliţiei politice a regimului numit "tătaro-prusian", s'au înregistrat 556 turburări ţărăneşti, care luau, adesea, proporţii îngrijorătoare pentru regim. In 1846 revolta ţăranilor a cuprins 18 provincii; în 1847 s'a extins în 22 provincii, iar în 1848, ţarul Nicolae I a văzut cu spaimă că flacăra revoltei cuprinsese 27 de provincii. Era, deci, firesc ca revoluţionarii ruşi să'şi îndrepte propaganda spre ţărănime, în randurile căreia agitaţia putea să se transforme în turburări şi acestea în insurecţie generală.

In 1870—după arestarea si deportarea membrilor cercului Tchaikovsky s'a format o organizaţie revoluţionară secretă "Pământ şi libertate". Membrii acestei organizaţii sperau ca printr'o propagandă clandestină printre ţărani să poată deştepta conştiinţa socială a mujicilor şi, treptat, să-i îndrepte spre o viaţă nouă conform principiilor socialiste. Un socialism romantic care a dominat intelectualitatea revoluţionară rusă până la apariţia marelui doctrinar al marxismului rus, Plekhanov. Toţi aceşti aderenţi ai organizaţiei revoluţionare "Pământ şi libertate" sunt cunoscuti în istoria politică a Rusiei ţariste ca "narodniki", Narodniki de la cuvântul narod (popor) înseamnă poporanist. Această denumire înglobează tot curentul revoluţionar rus care se opunea marxismului. Şi această lupta între poporanişti şi marxişti s'a continuat până la revoluţia din Octombrie 1917.

C. Stere s'a format în ideologia "narodniki"; se explică, deci, seria de articole publicate în "Viaţa Românească": "Poporanism sau social-democraţie", ca şi concluzia la

www.dacoromanica.ro

care ajungea: poporanismul corespundea necesităţilor social-politice ale României, cu o populaţie ţărănească de 80 %.

Cu această credinţă în spiritul şi capacitatea revoluţionară a ţăranilor, "Narodniky" prin înlocuirea propagandiştilor cu "bonuntari" (de la cuvântul "bonunt" răscoală) sperau să transforme revoltele locale într'o revoltă generală. Nu aveau un program concret, erau convinşi că spontan se va contura un program social-politic din transformarea revoltei generale a ţăranilor într'o revoluţie socială. Dar aceste calcule s'au dovedit himerice, deoarece ţăranii ruşi nu erau pregătiţi să se revolte contra "jugului şi a exploatării", cava mai dureros, nu aveau nici o încredere în "bonuntari" şi adesea acesti nefericiţi idealişti erau predaţi jandarmilor ca inamici ai ţarului.

Socialistul Martov, făcând istoricul "Drapelului roşu în Rusia" aminteşte de înfrângerea "narodnikilor". Incercările a mii şi mii de intelectuali la începutul lui 1870 pentru a duce la sate lumina gândirii revoluţionare au sufe rit o totală înfrângere. A fost suficient ca guvernul să sporească supravegherea poliţienească, ca massa propagandiştilor să-i cadă în mâini, fără să fi avut timp ca propaganda lor să se încrusteze în massele ţărăneşti. In anii 1873-1874 toate închisorile Rusiei erau pline de revoluţionarii arestaţi.

In 1875 s'a format la Odessa o organizaţie nouă "Uniunea lucrătorilor din Sudul Rusiei"; conducătorii acestei organizaţii susţineau că pentru a transforma radical regimul social, era necesar să se cucerească, în primul rând, libertatea politică. Fără excepţie, istoricii mişcării revoluţionare din Rusia consideră "Uniunea lucrătorilor din Sudul Rusiei" ca prima manifestare a social democraţiei ruseşti. Această organizaţie a avut o existenţă foarte scurtă, poliţia ţaristă a lichidat-o repede. C. Dobrogeanu-Gherea a aparţinut acestei "Uniuni", pe când Zubcu Codreanu, primul socialist român, a aparţinut cercului Tschaikovsky. Acestor două formaţii ale socialiştilor români se datoreşte lupta dintre două concepţii tactice, revoluţionare şi cea a "căii legale" pe care o preconiza C. Dobrogeanu-Gherea, conform teoriilor lui Karl Kautski şi al programului social-democrat adoptat la congresul din Erfurt în 1891.

Lupta s'a dat în rândurile partidului socialist român

www.dacoromanica.ro

în 1893, înainte de apariţia ziarului "Lumea nouă". La al II-a congres al partidului socialist român (Aprilie 1894) Ion Nădejde—susţinătorul intransigent al tacticei "căii-legale"—a lămurit necesitatea acestei tactice: "Cuvântul de revoluţie are mai multe înţelesuri. Noi suntem revoluţionari ca puiul de găină care nu sparge oul decât atunci când a ajuns la deplina desvoltare. Revoluţia trebue să urmeze totdeauna unei evoluţii. La noi în ţară trebue să mergem numai pe calea legală, deoarece Constituţia noastră este foarte liberală şi îngăduie evoluţia societăţii. Înţeleg tactica violentă revoluţionară în Rusia, nu însă la noi".

Socialiştii democraţi români, sub influenţa gândirii lui Karl Kautski, erau ostili acelei continui fanfaronade în folosirea cuvintelor revoluţii şi revoluţionari, adică ostili tendinţii revoluţionarilor formaţi la şcoala rusească "Pământ şi libertate". Majoritatea acestor socialişti, partizani ai tacticei revoluţionare ,erau Românii basarabeni cari făcuseră parte din organizaţia "Pământ şi libertate". Este semnificativ că primul ziar socialist român a purtat titlul "Basarabia". Inceputurile socialismului român le găsim în broşura apărută la Iaşi în 1879 "O pagină din socialismul român" de Zubcu Codreanu. Apariţia socialismului în România coincide cu apariţia revoluţionarilor basarabeni şi ruşi cari aflaseră un refugiu la Iaşi, de aceea mişcarea s'a resimţit la început de influenţa nihiliştilor. Ajunge să citim cartea doctorului Russel "Un studiu psichologic urmat de câteva comentarii asupra ideilor sănătoase" (Iaşi 1886) ca să ne dăm seama de radicalismul socialismului militat de aceşti exilaţi, comparându-l cu programul foarte măsurat al primului partid socialist român, program elaborat de Ion Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, V. C. Morţun, George Diamandi şi alţii.

Refugiat din Rusia ţaristă, C. Stere s'a stabilit la Iaşi. Volumul IV "Hotarul" (partea V, Peste culme) şi-vol. V "Nostalgii" din "In preajma revoluţiei", redau starea sufletească a Basarabeanului revoluţionar rus în care se deşteaptă sentimentul naţional. Sosit în 1888 la Iaşi, a luat contact cu viaţa politică şi culturală a României din acea epocă; era pentru prima oară când partidul socialist-democrat fixa candidaturi la alegerile generale pentru parlament. Au fost aleşi: Ion Nădejde la Iaşi, colegiul al II-a şi Vasile G. Morţun la Roman, colegiul al

www.dacoromanica.ro

II-a şi colegiul al III-a. Primele impresii sunt redate de C. Stere în vol. "Ciubăreşti". Ion Nădejde este prezentat sub numele Vasile Credinţă.

C. Stere nu a fost membru al partidului socialist, deşi îl vom găsi colaborând la ziarele socialiste ca "Munca"; de la început a preconizat o acţiune poporanistă.

Debutul ca publicist l-a făcut în "Adevărul literar" printr'o serie de articole în care a criticat cu severitate starea socială din România, punând într'o dureroasă lumină situaţia ţărănimii. Articolele semnate C. Sercăleanu erau intitulate—semnificativ—"Notiţele unui observator ipohondric". Iar în "Evenimentul literar" din Iaşi, publicaţie a socialiştilor ieşeni sub direcţia Sofiei Nădejde, a prezentat doctrina poporanistă. Acţiunea partidului socialist la sate (organizarea de cluburi la sate făcute de studentul Ficşinescu şi de muncitorul Banghereanu) era logic să creeze o apropiere între C. Stere şi cei cari se raliaseră poporanismului, de socialisti. Se explică de ce la o consfătuire intimă a partidului socialist a fost convocat şi C. Stere, aşa cum reese dintr'o scrisoare a lui C. Dobrogeanu-Gherea din 21 Decembrie 1898. Cu atât mai caracteristic pentru conturarea personalităţii lui C. Stere este faptul că era "o întrunire intimă pentru a se discuta criza prin care trece partidul socialist" cum precizează C. Dobrogeanu-Gherea. "La această întrunire au să vie C. Stere, Crupenski, Diamandi, Radovici, Nădejde, Morţun ,eu, etc.".

Il vom găsi pe C. Stere alături de socialiştii cari au intrat în contact cu Ionel Brătianu care pusese problema reînoirii cadrelor şi a democratizării partidului în sensul dorit de C. A. Rosetti. Socialiştii cari au negociat cu Ionel Brătianu au fost V. G. Morţun, Iancu Procopiu, prof. doctor Jean Cantacuzino, Al. G. Radovici, doctor I. G. Radovici şi Diamandi. La acea epocă, 1899, C. Stere era intimul viitorului şef al partidului liberal. Volumul VII "In Ajun" din "In preajma revoluţiei" redă începuturile relaţiilor dintre C. Stere şi Ionel Brătianu (în roman Aurel Crăsneanu).

Fenomenul integrării elementelor socialiste de elită în partide democratice burgheze s'a petrecut şi în Franţa. In acelaş an, Al. Millerand a intrat în guvernul radical prezidat de Waldeck-Rousseau şi imediat a urmat exemplul lui Millerand socialistul Aristide Briand (care lansase teoria grevei generale) precum şi René Viviani.

www.dacoromanica.ro

Fruntaşii partidului socialist român cari au intrat în partidul liberal au fost denumiţi colectiv "Tinerimea generoasă" şi s'au grupat în jurul lui Ionel Brătianu. Atât socialiştii cât şi C. Stere au contribuit într'o mare măsură să înlăture obiecţiile, să convingă pe cei nehotărâţi că intrând în partidul liberal vor putea să înlocuiască legea electorală cenzitară şi să introducă votul universal; iar pentru ţărănime să se realizeze o legislaţie mai omenoasă în privinţa învoelilor agricole şi o nouă împropietărire prin expropierea latifundiilor. Acest program a fost însuşit de partidul liberal abia în toamna anului 1913.

Acţiunea "generoşilor" a fost sistematic sabotată de vechile cadre ale partidului liberal. Ca să ne dăm seama cât de îndărătnică era rezistenţa vechilor cadre, ajunge să examinăm legile votate după răscoalele ţărăneşti din 1907. Legea învoielilor agricole era ridicolă în raport cu violenta manifestare a ţărănimii, dar chiar această timidă îmbunătăţire a învoielilor agricole a provocat atacuri furioase din partea conservatorilor atunci când proectul a fost prezentat de guvernul liberal Camerii. Discursul rostit de Nicolae Filipescu este un model de reacţionarism miop al unei clase care încercase o teribilă panică în timpul răscoalelor. Distrugerea conacelor şi ale magaziilor prin incendii, desperarea manifestată de sate nu învăţase nimic pe conservatori.

Activitatea desfăşurată de C. Stere ca să convingă pe socialişti să adereze la partidul liberal nu o făcea ca agent recrutor al lui Ionel Brătianu, ci spre a precipita democratizarea partidului, ceace singur n'ar fi realizat-o.

Il vom găsi pe C. Stere prefect al judeţului Iaşi în timpul răscoalelor, îl vom găsi deputat, îl vom vedea manifestându-se independent şi dominator în partidul liberal. In viaţa politică românească C. Stere a pus o pasiune, prea puţin comună, pentru problemele sociale. Cultura lui politică era, fără exagerare, unică; profesor de Drept constituţional la universitatea din Iaşi, el a păstrat până la sfârşitul vieţii o neostenită curiozitate intelectuală concentrată asupra aceleaş probleme: Statul. Era respectat; în lumea politică însă. C. Stere "Siberianul" cum i se spunea ,era un izolat; în partidul liberal, deşi socotit sef al stângii partidului, era temut şi grija tuturor era să fie folosit numai ca teoretician al partidului, nu să i se încredinţeze un rol efectiv în conducerea Statului.

www.dacoromanica.ro

In 1914, când Ionel Brătianu a format guvernul, prestigiul lui C. Stere era nediscutat; revista "Viaţa Românească", al cărui director era, se bucura de a mare autoritate în viaţa intelectuală a ţării, autoritate pe care nu isbutise să o aibă nici "Convorbiri literare" în epoca de strălucire a lui Titu Maiorescu, când acesta exercita o adevărată magistratură spirituală. Asupra învăţătorilor, indiferent dacă erau sau nu înscrişi în partidul liberal, C. Stere a avut o activă influenţă în sensul accentuării convingerilor democratice. In acea epocă, învăţătorii formau, fără îndoială, cadrele politice ale unei viitoare participări a classei ţărăneşti la viaţa publică; toţi, fără excepţie, erau sub influenţa covârşitoare a lui Spiru Haret care a creiat sentimentul misionar al învăţătorilor, a revoluţionat conştiinţa acestei categorii, dându-i sensul social. "Luminătorii satelor" este expresia lui Spiru Haret şi corespundea concepţiei pe care o avea Spiru Haret despre rolul învăţătorilor în chemarea la viaţa publică a ţărănimii. Acestei epoci haretiste corespund şi romanele, azi uitate, ale unui scriitor de redusă valoare literară, dar de o mare semnificaţie socială, Rădulescu-Niger, "Străin în ţara lui", "Măria sa Ogorul" arată sensul social al haretismului.

In 1909 două personalităţi îşi fac drum în această atmosfera haretistă: N. Iorga şi C. Stere. Cursurile de vară de la Vălenii de Munte ale lui N. Iorga au echivalentul în cursurile de la Mânăstirea Neamţului organizate de Viaţa Românească. Cele două influenţe—naţionalistă a lui N. Iorga şi poporanistă a lui C. Stere—le vom găsi disputându-şi preponderenţa într'un articol al lui Ion Mihalache "Partid de clasă" publicat în 1912 în revista învăţătorilor tineri "Vremea nouă". Ion Mihalache răspundea lui N. Iorga apărând ideia unui partid de clasă, un partid ţărănesc. Deşi auditor asidu al cursurilor de vară de la Vălenii de Munte şi admirator al lui N. Iorga, învăţătorul de la Topoloveni, Ion Mihalache rămânea neclintit în linia convingerilor lui. Se vedea că citise şi meditase îndelung articolele lui C. Stere "social-democraţie sau poporanism". Este interesant de menţionat că fratele lui Ion Mahalache, învăţătorul Dumitru Mihalache, mort în primul războiu, era colaborator la "Viaţa Românească".

Murind Spiru Haret în 1914, partidul liberal nu ar fi putut să-i dee alt succesor, ca ministru al Instrucţiei publice, decât pe Constantin Stere. Cu toate că unanim rec-

www.dacoromanica.ro

torul universităţii din Iaşi era recunoscut ca doctrinarul unei democraţii liberale poporaniste, adică ţărăniste, ministerul a fost încredinţat lui I. G. Duca. Este adevărat că I. G. Duca fusese un excelent colaborator al lui Spiru Haret în organizarea Băncilor populare, al cărui director general era, dar în comparaţie cu Stere, cel designat de Ionel Brătianu să conducă ministerul Instrucţiei publice, apărea ca o personalitate de proporţii modeste. Intim al lui Ionel Brătianu încă din 1908, cu toate că contribuise efectiv la înscrierea fruntaşilor socialişti în partidul liberal, C. Stere, nici în 1914, nu isbutise să dezarmeze adversităţile, să înceteze de a mai fi "Siberianul" în partidul liberal.

Dar această nedreptate l-a lăsat indiferent; pe C. Stere îl interesa mai mult prepararea marilor reforme—expropierea şi votul universal—pentru a căror realizare intrase în partidul liberal, decât ministerul Instrucţiei publice. C. Stere, ca orice om conştient de valoarea lui, era de un imens orgoliu şi nu se cobora la micile satisfacţii ale vanităţii, îi era indiferent tot ce ispiteşte majoritatea oamenilor politici: situaţiile oficiale. De altel şi izolarea lui ca şi lipsa unei comunicativităţi facile—monedă curentă a omului politic în regim democrat—erau vizibile manifestări ale orgoliului.

Alegerile generale au avut loc în Mai 1914, guvernul liberal prezentându-se în faţa corpului electoral cu expropierea şi reforma electorală. C. Stere se concentrase acestor două reforme, menite să revoluţioneze structura social-politică a Statului român. In afară de expropiere şi participarea ţărănimii la viaţa publică nu-l interesa nimic.

Viaţa lui C. Stere s'ar fi desfăşurat în acelaş ritm dacă nu ar fi isbucnit războiul mondial; problemele internaţionale se puneau pentru el în funcţie de Basarabia. Starea sufletească a lui Stere în August 1914 era aceia descrisă în scrisoarea pe care Ion Răutu (C. Stere în romanul "In preajma revoluţiei", vol. IV) o scrie unui prieten basarabean, înrolat şi el în miscarea revoluţionară rusă, Vasile Guirila.

"Frate Vasile,

Nu *cred* că pot duce lupta pe calea pe care am plecat, în rândurile mişcării revoluţionare ruseşti.

Nu *cred* că acţiunea în mijlocul proletariatului indus-

www.dacoromanica.ro

trial din Rusia poate duce la prăbuşirea regimului ţarist.

Nu *cred* nici că acţiunea teroristă individuală poate fi eficace şi poate ridica vreodată masele ţărănimii din Rusia.

Mai mult!

Nu simt în mine resortul necesar pentru asemenea acţiune.

Pe vremuri, Undina îmi spunea că prima datorie a unui revoluţionar e: *să-şi faca cinstit examenul de conştiinţă, şi să nu-şi puie pe umeri o povară pe care n'are putere s'o poarte.*

Frate Vasile!

Nu-mi pot lua această povară!

N'aşi putea s'o port.

Şi tu ştii, Frate Vasile, că nu sunt nu laş.

În sufletul meu însă e secat orice isvor de ură.

In credinţa mea, nedreptatea, despotismul, împilarea sunt supravieţuiri fatale ale întunericului din epocile când n'a fost încă aprinsă flacăra conştiinţei.

Cei mai mulţi dintre bieţii *bipezi fără pene,* cari îşi asumă cu atâta presumţiune numele de *Homo Sapiens,* sunt nişte bieţi bulgări de lut, mânaţi de puteri oarbe, ca orice conglomerat de materie.

Călăii sunt nu mai puţin victime, ca şi cei cărora ei le răpesc viaţa.

Lupta împotriva puterilor întunericului constituie o datorie sfântă pentru orice om cu o conştiinţă vie, pentru orice om emancipat de sub stapânirea exclusivă a forţelor oarbe.

Dar ura poate să-i fie tot aşa de puţin iertată cât şi medicului silit să-şi înfigă bisturiul într'o tumoare canceroasă.

Am suferit atâta, am trăit atâta în scurta mea viaţă, că şi cei mai mari "vrăjmaşi" îmi inspiră nu ură, ci milă, ca fiinţe neisprăvite, suflete schiloade, inimi îngheţate —care nu au mai puţină nevoie de îngrijire decât demenţii.

Mărturisesc însă că şi consideraţiuni de altă natură îmi pun datoria de a-mi revizui conştiinţa.

Şi aici mă ajută bietul Ticorschi.

El spunea, cum ştii, că între Occidentul, în continuă ascensiune, şi Orientul, în stagnaţiunea lui milenară,

www.dacoromanica.ro

Rusia, aruncând în cumpănă masa ei formidabilă, poate hotărî destinul omenirii.

Am ajuns însă la convingerea că, faţă de aparatul technic modern, pus la dispoziţia autocraţiei, puterile proprii ale poporului rus—oricât de nenorocit şi oprimat şi oricât de revoltat ar fi—nu pot ajunge pentru a răsturna ţarismul.

Astazi nu mai e cu putinţă marşul lui Barbaroux din Marsilia spre Tuileries; s'ar isprăvi la cea dintâi subprefectură.

Istoria recentă a mişcării sociale şi politice din Rusia, ne învaţă că numai o lovitură din afară poate sdruncina aparatul de opresiune, deslanţuind în acelaş timp energiile revoluţionare.

Ţarismul însa este necompatibil cu progresul omenirii. El constitue prin sine însuşi o primejdie de moarte pentru toată civilizaţia, ca un imens rezervor al forţelor reacţiunii mondiale, care poate pune stavilă întregii propăşiri sociale şi politice din lume.

Răsturnarea imperialismului moscovit nu este dar o problemă internă a Rusiei. Este problema istoriei mondiale, este o condiţiune de biruinţa a luminii asupra întunericului în lume—punctul de plecare, primul pas pentru asigurarea desvoltării normale a omenirii.

Şi aici, frate Vasile, tu moldovean ca şi mine, mă vei înţelege.

Sântem fii ai unei naţiuni occidentale, înecate în întunericul şi în haosul orientului.

Pentru noi, mai mult ca pentru oricare alt neam, prăbuşirea ţarismului este însaşi condiţiunea noastră de viaţă.

Un român, revoluţionar ori nu, trebule să fie duşman de moarte al ţarismului.

Statul roman, indiferent de ideile oamenilor lui conducători, apare în cadrul istoriei mondiale, ca un factor revoluţionar al cărui interes vital îl duce la luptă împotriva absolutismului moscovit.

Aceasta e misiunea istorică a neamului nostru.

Şi simt în mine chemarea de a pregăti şi a organiza energiile vii ale acestui neam, pentru ca, în ceasul de cumpănă, să se afirme ca purtător de steag al civilizaţiei, al omenirii, în răsboiul crâncen împotriva reacţiunii mondiale.

www.dacoromanica.ro

Sunt hotărât dar să trec, după sfârşitul surghiunului meu, în România.

Voi înlătura din calea mea toate piedicile.

De astăzi înainte n'am dreptul să sacrific chemarea mea, pentru micile rânduieli ale vieţii de surghiun.

Nici nu voi încerca măcar evadarea care mi-ar putea creea o situaţie de inferioritate în viitor.

Ştiu că multora le voi inspira neîncredere şi voi fi acuzat de apostazie.

Nu mă voi abate însă din calea mea.

Şi aici ,în faţa ta, ca în faţa tuturor celor înmormântaţi de vii, în amintirea tuturor celor morţi cu credinţa şi nădejdea în mine, jur să îmbrac cămaşa morţii în lupta împotriva colosului ţarist.

Jur că, până la ultima suflare, nu voi uita o clipă sarcina pe care mi-o impun credinţa şi nădejdea celor căzuti.

Jur că în serviciul acestei cauze nu-mi voi cruţa puterile, nici viaţa, nici măcar bunul meu renume.

Voi găsi sprijin în gândul la voi, care mă cunoaşteţi.

Sunt om ca orice trup de lut, am scăderi, pot avea ispite şi clipe de şovăire şi de uitare de sine.

Dar oricând, această scrisoare, în oricare mâini se va afla, va fi o chezăşie.

In clipa de îndoială şi de ispită, ea îmi va aduce aminte că acolo, în minele din Cara şi Nercinsc, sau în cazematele din Schlüsselburg, se sbate încă un suflet ,o conştiinţă, în faţa căreia voi fi chemat să-mi dau seama în ceasul meu din urmă.

Şi dacă voi cădea, toate torturile iadului vor păli faţă de blăstămul constiinţei mele, la gândul la voi, fraţi de suferinţe şi nadejde ai tinereţii mele...

Jur!...

Ion Răutu

Ne putem imagina pe Octavian Goga judecând problemele pe care le-a ridicat războiul mondial altfel decât în funcţie de eliberarea Transilvaniei? Ne putem imagina pe Maurice Barret, autorul lui Colette Bodoche, luând altă atitudine decât aceea pe care i-o dicta apartenenţa lui lorenă? Atitudinea lui Stere era, deci, în linia unei sensibilităţi basarabene, aşa cum agitatorul socialist Pilsduski, mareşalul de mai târziu, ca supus al ţarului era firesc să încerce a utiliza pe Austriaci contra Ruşilor.

www.dacoromanica.ro

C. Stere a adoptat de la început o poziție clară, fără nici o reticență oportunistă împotriva Rusiei, imperiu anti-democrat, Stat temniță și vrăjmaș de moarte al României și poporului român, popor neslav care îi sta în calea expansiunii spre Balcani. Dacă pentru imensa majoritate a personalului politic român Rusia era o necunoscută, sau cel mult cunoscută grație publicității făcute cu prilejul diferitelor împrumuturi efectuate în Franța de guvernele țariste, C. Stere era singurul om politic care cunoștea a fond cultura, politica rusă, structura social-politică a Statului muscălesc. El nu avea încredere, se temea atunci când se vorbea de participarea României în războiu alături de Rusia.

In 1913, Leon Casso, ministrul Instrucției publice al Rusiei țariste publicase, cu ocazia împlinirei a 100 de ani de la răpirea Basarabiei, o carte "Rusia la Dunăre". Stere a fost singurul om politic care a citit această lucrare de o strivitoare documentare privind politica Rusiei față de România. Și permanențele de direcție ale politicei rusești rămân neschimbate, indiferent de regim: țarist, democrat sau comunist. Ceace definește spiritul superficial al omului politic român este ostentativa lui ignoranță, față de cultura, politica, economia Statelor vecine. Existau oameni politici cari uimeau prin bogăția cunoștelor asupra tuturar Statelor apusului, dar cari ignorau complect Rusia. In toată literatura politică publicată în limba româna n'am găsit decât o singură lucrare asupra panslavismului, o broșură de 30 de pagini publicată de Dimitrie Sturdza care, știind rușește, a citit în original pe Danielewski, de exemplu.

Fără îndoială că articolui lui Take Ionescu "Dușmanul natural" (publicat în 1902) constitue o serioasă manifestare a unei lucide înțelegeri a problemei existenții Statului român; numai că o asemenea manifestare se integra necesității de a justifica ralierea României la politica Triplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria și Italia), raliere inițiată de regele Carol I în 1883. C. Stere avea, din punct de vedere românesc, ca Basarabean, o experiență destul de concludentă; iar din punct de vedere social, experiența de revoluționar care cunoscuse deportarea în Siberia. El ura Rusia și ca Român-basarabean și ca democrat convins. Nu era omul convingerilor care pot fi puse sub obroc atunci când deranjează interese persona-

www.dacoromanica.ro

le; avea ambiţia convingerilor, nu convingerile pe care i le dicta oportunismul unei ambiţii.

"Viaţa Românească" de la isbucnirea războiului mondial şi până la intrarea României în războiu, a publicat articole ale acestui naţionalist basarabean şi fanatic democrat anti-ţarist. In timpul neutralităţii s'a risipit multă retorică, dar în toată această avalanşă de literatură politică în care verbozitatea ţinea loc de gândire politică, articolele lui C. Stere constitue cea mai patetică confesiune a unei credinţi în acţiune.

Ionel Brătianu, unul dintre cei mai abili oameni politici, ştiind să'şi ascundă gândurile cu o artă neîntrecută îşi fixase dintr'un început drumul de urmat, ceace atestă şi Contele de Saint Aulaire în "Mémoires de'un vieux diplomate"; moştenise de la tatăl lui neîncrederea în Rusia. Pentru a ascunde faţă de Germania şi Austro-Ungaria politica lui, Ionel Brătianu avea nevoe de antirusismul lui C. Stere. In viaţa politică, pasionaţii sunt totdeauna uşor amăgiţi de oamenii reci, calculaţi; şi de la început, din 1898, C. Stere a fost sedus de Ionel Brătianu. Găsim în evocările din romanul "In preajma revoluţiei" persistând amintirea puternicei impresii pe care i-a produs-o Ionel Brătianu.

Când România a intrat în războiu, C. Stere a fost mobilizat în Justiţia militară cu gradul de colonel. După părăsirea Bucureştiului Stere a fămas în teritoriul ocupat de armatele germane. Nu s'a afirmat niciodată şi de nimeni că a rămas în Bucureşti în urma unei înţelegeri cu seful guvernului; a circulat însă svonul, ceace este fals, că rămânerea lui în teritoriul ocupat era datorită unor cauze politice. Până în Noembrie 1917, la semnarea armistiţiului României cu Puterile centrale, C. Stere a stat în rezervă: cât timp ţara se găsea în războiu el nu şi-a îngăduit să ia o atitudine. Acest pasionat şi-a impus totuş o disciplină.

In Decembrie 1917, B. Brănişteanu, fost redactor la "Adevărul" şi "Dimineaţa" a convins pe C. Stere să scoată un ziar "Lumina" în care să facă procesul politicei de intervenţie a României. Il găsea pe Stere într'o stare sufletească prielnică unei hotărâri temerare: bolşevicii publicaseră arhivele secrete şi între documentele date la lumină erau şi tratativele Sturmer-von Jagow, care ,dacă n'ar fi isbucnit revoluţia din Martie 1917, ar fi conchis cu o pace separată şi sacrificarea Ro-

www.dacoromanica.ro

mâniei ca Stat. Tentaţia era prea mare: C. Stere avea acum la dispoziţie toate documentele secrete pentru a putea legitima politica susţinută contra Rusiei. Ca toţi oamenii de profunde convingeri, C. Stere nu şi-a asigurat prealabil nici o retragere, exprima cu o agresivă tărie tot ceace credea.

Victoria aliaţilor, prăbuşirea Puterilor centrale, revoluţia în Germania şi dezagregarea monarhiei habsburgice au dat o revanşă celor cari susţinuseră intrarea României alături de Anglia, de Franţa, de Italia şi de Belgia. Aceştia erau, în marea lor majoritate, oamenii politici cu care C. Stere se găsise totdeauna în luptă, "Siberianul" revoluţionar contra apărătorilor structurii social-economice feudale ale României. Inversunarea cu care s'a dus lupta contra lui C. Stere nu'şi află explicaţia în articolele publicate în "Lumina", toate rezimate pe o documentare strivitoriare, ci în pericolul pe care îl contura "Siberianul" ca conducător posibil al curentului ţărănist. Un Stere diminuat, un Stere terfelit nu mai putea exercita aceeas influenţă în viaţa politică a României Mari.

Şi nu se poate spune că nu au isbutit: C. Stere a fost un ostracizat al vieţii politice a României Mari.

In 1918, hotărârea de unire a Basarabiei cu România luată de "Sfatul ţării" se datoreşte lui C. Stere. Nimeni nu a contestat faptul şi toate alegerile efectuate de la 1919 până la 1937 au arătat invincibila fidelitate a ţăranilor Basarabeni faţă de C. Stere.

Vrăjmăşia conservatorilor contra "nihilistului siberian" a avut o calitate: a fost făţişă. A fost osândit C. Stere să cunoască perfidia adversităţii democraţilor, a căror mediocritate era ofensată de cel care a reprezentat nu numai cea mai vastă cultură politică, dar şi cea mai impecabilă consecuenţă în apărarea ideilor democratice.

Vom încerca să luminăm unele colţuri de taină din viaţa lui C. Stere spre a înlesni cunoaşterea acestui solitar al vieţii politice româneşti.

Adesea, meditând asupra cazului Stere mi-am amintit de eroul lui Ibsen din "Un duşman al poporului", drul Stockman. Este de un superb orgoliu afirmaţia eroului lui Ibsen: "Acela dintre oameni este mai puternic care este singur şi nu depinde de nimeni". In atitudinea aceasta nietzscheiană este o înălţime morală de un nobil pesimism, de reci şi vaste singurătăţi.

www.dacoromanica.ro

Pentru a înțelege psihologia lui C. Stere ne stau la îndemână, ca un prețios document, cele opt volume ale romanului "In preajma revoluției".

Cu C. Stere am întreținut totdeauna relații de prietenie. Era un om care acorda cu greutate prietenia și mai greu își deschidea sufletul. Inainte de a publica acea nimicitoare execuție: "Preludii: partidul țărănesc și cazul Stere" mi-a citit cea mai mare parte din paginile vitriolate menite să arate istoricilor de mâine la ce se reducea autenticitatea democrației național-țărăniste. Nu m'a surprins, dar, când într'o zi la Cameră m'a invitat la hotel Esplanade, unde locuia când venea de la Bucov (lângă Ploești unde d-na Stere avea moșia) să-mi citească ceva. Mi-a explicat, înainte de a începe lectura, că prima intenție a fost să-și scrie memorile, însă publicarea lor ar fi provocat furtuna vrăjmășiilor care nu iartă, și deaceea s'a decis să folosească forma romanțată.

Cititorii își vor da repede seama că Vania Răutu este el, că romanul este o formă deghizată a amintirilor lui, dar că reacțiunea celar vizați va fi mai puțin violentă. Am susținut superioritatea memoriilor ca material documentar pentru istoric, la care C. Stere mi-a răspuns că în forma romanului se redă cu mai multă putere evocativă atmosfera spirituală. Memoriile se citesc, în general, de specialiști, pe când un roman interesează cercuri mai ample de cititori, iar problemele pot fi mult mai accesibile chiar cititorului fără o prea aleasă cultură. La întrebarea mea dacă a scris romanul în întregime, mi-a răspuns zâmbind că n'a terminat decât primele patru volume. Probabil că a citit surprinderea pe fața mea. "Romanul-fluviu este o necesitate și odiseea vieții mele nu se poate reda, pentru a fi înțeleasă, în "raccourci". Ai citit, m'a întrebat Stere, seria de romane ale lui Jules Romain "Les hommes de bonne volonté", sau "Jean Cristophe", de Romain Roland? Sunt admirabile fresci care îți înlesnesc să cunoști o întreagă epocă. Și intenția lui Emile Zola cu seria de romane "Rougon Macquart" a fost să descrie, mai mult decât istoria unei familii, zugrăvirea unei epoci, să facă o tăetura verticală în complexul de viață social al celui de al doilea imperiu pentru a reda existența reală a tuturor claselor sociale. Balzac, în "La comédie humaine" a servit de model lui Zola... Memoriile stârnesc un moment curiozitatea, fac oarecare vâlvă și apoi rămân uitate în rafturile bibliotecilor. Ai

www.dacoromanica.ro

văzut ce interes au stârnit "Memoriile" lui Al. Marghiloman şi cum mai târziu au fost acoperite de uitare. Mă interesează mai puţin să mă prezint pe mine generaţiilor viitoare, dar mai mult să redau atmosfera epocii în care am trăit, mediile în care m'am format. Cred că voi aduce o preţioasă contribuţie".

L-am întrebat dacă seria de romane va evoca şi epoca de după războiu. C. Stere, după un răstimp de tăcere, a rostit vag: "Cine ştie. Nu m'am hotărât încă. Romanele vor cuprinde evenimentele până la răscoalele ţărăneşti din 1907. Poate mai târziu..."

Lectura primului volum "Copilăria şi adolescenţa lui Vania Răutu" a făcut-o Stere cu o voce caldă, de o emoţie continuă, citind, retrăia amintiri estompate în depărtările copilăriei. Nu mă surprindea calitatea romanului; în 1915 publicase în editura Steinberg un volumaş "In voia valurilor" semnate C. Nistrul. Sub acest pseudonim C. Stere făcea prima încercare de a evoca viaţa de deportat în Siberia. Foarte mult material din "Voia valurilor" l-a folosit în vol IV "Hotarul".

C. Stere avea, pe lângă o variată cultură literară, un gust ales şi darul de povestire. Putea citi în original literatura rusă, germană, franceză şi engleză, ceace i-a înlesnit cunoaşterea a patru forme distincte de expresie literară. Nu este surprinzător că C. Stere avea o sigură technică a scrisului, că tipurile pe care le evoacă sunt conturate cu toată siguranţa. Se simte că nu s'a lăsat în voia fanteziei, naraţiunea se reazimă solid pe realitate, lăsând imaginaţiei numai atâta contribuţie cât este necesară spre a folosi realitatea în ficţiunea romanului.

In "Confesiunea unui scriitor" a lui Nicolae Gogol (este util să menţionez că Stere avea un adevărat cult pentru autorul romanului "Suflete moarte") găsim aceste date privitoare la procesul de creaţie al marelui scriitor rus: "N'am creiat niciodată cu imaginaţia. Această facultate mi-a lipsit întotdeauna. Nu am reuşit decât atunci când am luat din realitate, utilizând datele pe care le aveam la îndemână. Nu am ajuns să ghicesc natura unui om decât atunci când vedeam clar cele mai mici amănunte ale înfăţişării lui. Portretele pe care le-am făcut nu sunt totuş copii; am creiat portretele mele, dar cu ajutorul reflexiunii, nu cu al imaginaţiei. Şi creiaţiile mele au fost cu atât mai exacte cu cât ţineam seama de un cât mai mare număr de lucruri. Eu am avut totdeauna nevoe

www.dacoromanica.ro

să cunosc mai multe lucruri decât cunosc ceilalţi scriitori, deoarece este suficient să uit un amănunt ca minciuna să devină mai aparentă decât la alţii".

Această obligatorie fidelitate faţă de realitate se resimte şi la C. Stere. Un exemplu: a vroit să facă portretul lui I. L. Caragiale, dar în loc să se menţină la datele realităţii, să-l prezinte aşa cum a fost, cum l-a cunoscut, a încercat să creeze un alt personajiu folosind multe elemente din viaţa, din firea marelui scriitor. Rezultatul a fost o caricatură şarjată a lui Caragiale în personajul Miron Osmanli.

In primele cinci volume ("Smaragda Teodorovna", "Vania Răutu", "Lutul", "Hotarul", "Nostalgii") C. Stere s'a menţinut să evoace realitatea fără nici o alterare, fără să o recompună, deaceea sunt cele mai isbutite prin intensitatea emoţiei, prin realismul cu care sunt prezentaţi eroii. In ultimile volume "Ciubăreştii", "In ajun", şi "Uraganul", el pierde seninătatea, se simte cum în fiecare pagină tălăzuiesc resentimentele; umorul plin de o profundă înţelegere umană din primele volume este înlocuit cu şarja caricaturală, în fiecare pagină răbufnesc rancune, ecouri de vrăjmăşii pe care nu le-a putut ogoi.

C. Stere a detestat pe Take Ionescu a cărei elasticitate de carácter şi supleţă în convingeri îi apăreau ca nefaste în viaţa politică; avocatul versatil al tuturor cauzelor (era convingerea lui Stere) el a reprezentat politicianismul în forma cea mai respingătoare. Cu aceste sentimente a creiat figura excesiv de caricaturală a lui Nitza Vasilescu. Animozitatea lui Stere este aşa de puternică, portretizarea pamfletară aşa de accentuată încât cu m a r e greutate un cititor avizat poate să regăsească un contur vag al lui Take Ionescu. Ostilitatea este aşa de nestăpânită că nu a isbutit să creeze un tip viabil; fie chiar un tip profund antipatic; romancierul trebue să-i creeze cu simpatie, cu o profundă înţelegere umană.

Aceeaş şarjă neisbutită găsim în portretul lui N. Iorga pe care ni-l arată sub înfăţişarea unui profesor universitar nul, suplinind ştiinţa printr'o facilă retorică naţionalistă, Christophor Arghir. Citind ultimile trei romane în care apare acest Chrispophor Arghir cu greu se poate identifica N. Iorga, aşa de falsă este prezentarea lui; se presupune că este vorba de Iorga ştiind că mama lui era nascută Arghiropol, iar în volumul "Uraganul" reproduce o scrisoare din 20 Martie 1907 a lui Iorga sub semnătura

www.dacoromanica.ro

Ch. Arghir. Scrisoarea este autentică și a fost publicată în "Neamul Românesc", întrucât Iorga fusese impresionat că în județul Iași, datorită tactului prefectului C. Stere nu se trăsese nici un foc de armă. Odată cu publicarea scrisorii, "Neamul Românesc" recomanda alegătorilor candidatura lui Stere la alegerile care au avut loc după potolirea răscoalelor...

Intre N. Iorga și C. Stere a existat o vrăjmășie neîntreruptă, fără îndoială, datorită în bună parte temperamentelor lor așa de deosebite. Parafrazând pe Spinoza, putem spune că atât caracterul lui N. Iorga cât și cel al lui C. Stere erau o teoremă din care viața lor a tras toate consecințele. N. Iorga era un risipit, C. Stere un concentrat; primul de o irascibilă vanitate, al doilea de un nemăsurat orgoliu. Romantismului istoric al lui N. Iorga se opunea realismul sociologic al lui Stere; primul idealiza boerimea, convins că s'ar putea realiza un fel de democrație patriarhală în care țărănimea și proprietarii ar fi putut să găsească o formulă de înfrățire socială, al doilea vedea dealungul istoriei lupta de clasă. N. Iorga iubea consacrările oficiale, lui Stere îi erau indiferente. Primul era un naționalist în sensul tradiționalist, al doilea era un poporanist revoluționar.

Se prea poate ca vrăjmășia între aceste două personalități cari au reprezentat două tendințe în cultura și politica românească să nu fi ajuns la atâta îndârjire dacă C. Stere nu ar fi fost directorul revistei "Viața Românească" și dacă scriitorii de la "Semănătorul" nu ar fi devenit colaboratorii revistei iesene. S'a mai adăugat ceva: în cronicile sau în notele "Vieții românești" activitatea literară a lui Iorga era ignorată sau persiflată Ori N. Iorga era deprins să fie un răsfățat al superlativelor și cea mai mică neatenție îl făcea să sufere ca un actor căruia publicul nu'i face ofranda aplauzelor la scenă deschisă.

La "Viața Românească" se grupaseră între alții: filologul Al. Filipide, bizantinologul Demostene Russo, cari nu-l menajau pe Iorga. Și pe aceste supărări literare s'a suprapus ura implacabilă a lui Iorga față de Stere. Replica lui Stere a fost dată în romanul "In preajma revoluției" sub înfățișarea caricaturală și neverosimilă a lui Christofor Arghir." In roman, Academia română premiase opera "monumentală" a lui Arghir "Istoria bornelor kilometrice de la a patra dinastie a Faraonilor până la Voltaire". Capitolul "Arghir parlamentarul" (vol. VII "In ajun") dă

www.dacoromanica.ro

măsura resentimentelor lui C. Stere, resentimente îndelung comprimate. In acest capitol găsim şi explicaţia pornirii de vrăjmăşie a lui N. Iorga. "Indărătnic Răutu, (adică C. Stere) nu răspundea nici odată la eşirile, chiar cele mai înveninate, ale lui Arghir. Abia dacă, foarte rar, îi pomenea sau îi scria numele. Ca director al unei reviste răspândite, nu putea desigur înlătura recenziile asupra nenumăratelor tipărituri semnate de un profesor universitar, bine înţeles, însă, fără excesul de superlative".

Spre a altera exactitatea portretului caricaturizat, C. Stere contopeşte în acelaş personaj, Christofor Arghir, şi unele trăsături ale lui A. C. Cuza, ca şi când avea nemărturisita intenţie de a rătăci pe cititor, împiedicându-l să identifice pe N. Iorga. Dar nu înşeală pe nimeni: în Cameră Mitiţă Sturdza (în romanul lui Stere seful liberalilor apare sub numele Todiriţă Canta) a svârlit lui N. Iorga apostrofa "moară stricată" pe care o găsim şi în roman.

Pornirea, intenţia de şarjă scade simţitor valoarea literară a ultimelor trei volume ("Ciubăreştii", "In ajun" şi "Uraganul"). Am putea intitula aceste trei volume: urile şi simpatiile lui C. Stere. Mareşalul Prezan este aratat sub numele Barancea; legăturile lui Nicolae Filipescu (în roman Saşa Delescu) cu d-na Presan sunt descrise în volumul "In ajun", capitolul "Vicisitudinile frumoasei Dolores"; deasemenea şi conflictul dintre Nicolae Filipescu şi prinţul moştenitor Ferdinand, alt beneficiar al voluptăţilor d-nei Dolores Barancea.

C. Stere foloseşte în roman toate fleacurile mai mult sau mai puţin picante inregistrate de cronica mondenă şoptită. Nu lipseşte nici versiunea unei scrisori trimise de Nicolae Filipescu (în roman Alexandru Delescu): "Ia seama, clăpăugule! Dacă te voiu mai întâlni în calea mea să ştii că'ţi voi tăia eu urechile, aşa cum sunt - Alexandru N. Delescu". Violenţa lui N. Filipescu era cunoscută ca şi scrisoarea ofensatoare, asa cum a existat şi o provocare la duel care n'a avut loc datorită inergicei intervenţii a regelui Carol I împiedicând ca scandul să devină public. C. Stere foloseşte şi o scenă (autentică, căreia cronica mondenă şoptită i-a dat mai multe variante) într'una din multiplele versiuni care au circulat.

"Sansa aceasta, cu vremea, a crescut încă, întrucât în curând nici unul din cei doi rivali nu mai avea interesul să se afle de acest mic incident dramatic din Câmpeni.

www.dacoromanica.ro

"Saşa Delescu instituise o strictă supraveghere care-l ţinea în curent cu toate mişcările castelanei.

"Primind într'o zi o telegramă convenită, că doamna Dolores Barancea ar fi plecat în taină spre Sinaia, furibundul ei protector o luase înainte.

"Astel, vizitatorii celui mai luxos hotel din această staţiune de munte au putut fi martorii unei scene picante.

"O siluetă înaltă înfăşurată într'o largă pelerină şi cu faţa ascunsă sub o pălărie cu borduri mari,-bătu discret, seara târziu, în uşa apartamentului ocupat de frumoasa "gitană".

"— Cine-i acolo? — răsună de după uşă o tremurată voce argintie.

"— *Ici c'est moi, Bibi!* — răspunse din coridor un tenor cam învălit.

"— *Ici c'est moi, Delescu,* — tună din apartament un răget de leu.

"Silueta misterioasă din coridor se volatiliză...

"Astfel, pentru o vreme, boerul Delescu rămase singur stăpân pe teren.

"Iar după stagiul indispensabil de comandant efectiv al soţului, doamna Dolores Barancea, reapărută pe firmamentul mondenităţil din Capitală, îşi putu asigura mai cu înlesnire libertatea de manevre".

Natural, nu lipsesc din aceste trei ultime volume portretele realizate cu o vadită simpatie şi anume: portretul lui Ion Nădejde (în roman Vasile Credinţă) al Sofiei Nădejde (autoarea romanelor "Patimi", "Robia banului", "Părinţii şi copii") şi a colaboratorilor de la "Viaţa Românească" (în roman revista "Farul"). Adesea surprinde căldura cu care evoacă personalităţi politice diametral opuse ideilor pe care le milita C. Stere. In volumul VII, "În ajun", Petre P. Carp apare sub numele T. T. Flor. Caracteristic acest dialog între Vania Răutu (C. Stere) şi T. T. Flor (P. P. Carp).

"In culoarele Camerii pe Răutu îl aştepta o surpriză din partea ministerului de Interne T. T. Flor, care, cu tot sarcasmul lui iremediabil, —vorbea de obiceiu cu "ferocele siberian" într'un ton afabil, nelipsit chiar de oarecare simpatie.

"Acum însă, după ce îl măsură prin monoclul lui, îi aruncă cu sfidare:

— Imi pare rău! —apăsă el fiecare silabă cu vocea-i casantă: Imi pare rău!... Pari un băiat inteligent... Crezi

www.dacoromanica.ro

dumneata serios, că sufragiul universal ar putea aduce o schimbare?

— Dar dumneata nu crezi? —ripostă Răutu nu mai putin casant.

— Nuuu! — lungi cam pe nas, sardonic, "Junkerul din Valea Siretului".

— Atunci de ce vă opuneţi cu atâta îndârjire? îl întrebă şi mai agresiv Răutu.

—Ha!... Presupun că nu ti-ai uitat încă manualele de istorie urcă diapazonul până la o nota stridentă şi T. T. Flor: Din vremurile Eladei antice, şi chiar mai înainte, de la Faraonii Egiptului, demagogii fac apel la patimile plebei şi predică democratia şi partajul averilor. De milenii, reforme democratice se gramădesc peste reforme sociale... Şi de milenii, mulţimea şi prostimea tot munceşte, iar elita tot guvernează... Mulţumită acestei oranduieli neclintite s'au putut ridica piramidele, ca şi templele din Karnac şi din Luqsor, precum mai rarziu au înflorit minunile arhitecturii şi ale artei alene... De atunci şi până astăzi nu s a schimbat nimic în fond, şi nici nu se va schimba în vecii vecilor... Atâta numai, că ne costă mai scump aparatul de guvernământ... Eşti băiat deştept şi talentat... Ai merita o soartă mai bună decât aceea care fatal te aşteapta, dacă vei persevera...

"In ultimile cuvinte răsună o ameninţare.

"La un gest de impacienţă al lui Răutu, seniorul Mândreştilor îi trimese cateva bezele cu două degete, lăsă să'i cada monoclul şi în paşii lui măsuraţi, —se îndreptă spre banca ministerială, cu nasturii de jos al vestei descheiaţi, fredonand şi rasucind o ţigaretă".

Cu aceeaş dispoziţie sufletească este evocat Ionel Brătianu (în roman Aurel Crasneanu); portretul este lucrat cu multă grijă şi din el reese îndelunga colaborare dintre Stere şi Ionel Brătianu. Mi se pare în deosebi interesant să fie reprodus acest fragment care svârle o lumină inedită asupra personalităţii lui Brătianu.

"In camera lui Răutu, la hotelul Regal din Bucureşti, în ziua fixată, apăru Mihail Suhanov, —Pui de Lup— pufăind din lulea şi posomorât ca întodeauna, dar mai rezervat şi mai misterios ca oricând.

"L-a adus la Bucureşti o chestiune într'adevăr foarte gravă

"De ani de zile, funcţiona la Prut serviciul de legătură

www.dacoromanica.ro

al emigraţiei ruse din străinătate, cu subsolurile revoluţionare din Imperiu.

"Oamenii treceau granita, de cele mai multe ori cu un paşaport semnat şi vizat în regulă. Iar pentru literatura de propagandă fusese organizată o contrabandă sistematică cu ajutorul vameşilor şi al grănicerilor din ţară.

"La prima cerere a lui Răutu, Aurel Crăsneanu îi declarase că, în calitate de om de Stat, el nu-şi poate îngădui manopere incorecte faţă de o ţară cu care România se găseşte în raporturi de bună vecinătate. Totuşi îi recomandă să se adreseze unui funcţionar superior de poliţie, care, cum se exprimase el cu prudentă,— ar fi posibil să se preteze la această cerere "pe propia lui răspundere, întrucât nu ar socoti-o în contracizere cu interesele ţării"...

"Răutu înţelese.

"Era un procedeu caracteristic pentru Crăsneanu. Acesta avea întotdeauna cea mai mare grijă să nu facă nici un gest şi să nu spună nici un cuvânt care ar putea să dea vreodată o armă împotriva lui.

"Când avea de făcut o comunicare identică la doi prieteni politici, oricât de "siguri", nu le vorbea niciodată în prezenţa amândorora; ci, îi chema pe fiecare în parte într'un colt şi le şoptea la ureche, pentru ca niciunul să nu poată eventual servi ca martor pentru celălalt.

"Răutu ajunse mai târziu să creadă că nici un cuvânt nu i-a scăpat vreodată spontan, fără premeditare, cumpănire şi combinaţiune, —probabil nici măcar în numeroasele lui aventuri romantice...

"Mulţi ani, se părea că-i lega o strânsă prietenie. Totuşi, Răutu n'a primit niciodată un rând scris de mâna lui Aurel Crăsneanu. Chiar pentru scrisori "personale" şi .confidentiale" avea un secretar special, George Ciorescu, care ştia de minune să-i contrafacă scrisul şi iscălitura.

"Scrisul propiu constituie o mărturie irevocabilă...

"Fugea în deobste de munca de birou. Era totuş în stare să-şi aranjeze ceasuri întregi fişele în care rezuma tot felul de informaţii despre oamenii politici. Adesea îl uimea pe Răutu prin bogăţia şi minuţiozitatea acestor informaţii.

"Ii răspundea cu mândrie:

—Eu am la dispoziţia mea nu numai experienţa mea personală, ci şi pe a tatălui meu!—şi-i arăta dulapurile cu o archivă bogată şi minunat clasată, de ale căror chei nu se despărţea niciodată."

www.dacoromanica.ro

Cu puţină trudă pot fi identificate, rând pe rând, persoanele pe care le face să defileze în ultimile trei volume, politic, fără îndoială, interesante, literar însă de o valoare scăzută. Resentimentele îndelungă vreme înnăbuşite, caută ieşire ,alterează spiritul de observaţie al scriitorului, crispează realizarea literară, întărindu-mă în convingerea că ar fi fost mai sugestivă evocarea evenimentelor, a oamenilor sub forma memorilor.

Contrastul dintre tonul primelor cinci volume care redau viaţa lui C. Stere până la trecerea Prutului şi instalarea lui la Iaşi, pagini literar admirabil realizate şi imbibate de o nostalgică poezie şi caracterul de polemică, de pamflet al ultimelor trei volume, îşi află explicaţia. Intre sensibilitatea lui Stere, aşa cum s'a format în atmosfera intelectualilor ruşi pasionaţi de probleme şi vioiciunea vieţii româneşti a existat un constant conflict Până la sfârşitul vieţii, C. Stere a rămas un inadaptat mediului românesc. Spiritul intelectualităţii româneşti este, în linii generale, realist, nu împinge analiza faptului până a descoperi "numenul", nu foloseşte lumea exterioară ca pretext pentru speculaţii metafizice, nu caută să descopere ce se ascunde în dosul realităţii pe care nu o consideră ca o simplă aparenţă. Acea înclinare spre zeflemea este o indicaţie a unei dispoziţii specifice a spiritului românesc de a aluneca la suprafaţa lucrurilor, de a surprinde cu repeziciune contrastele şi de a nu lua nimic în tragic. Lipsă de adâncime sufletească? Un sens puternic al relativităţii? Cine poate spune!...

Gregore Alexinski în "La Russie révolutionnaire" a făcut unele caracterizări demne de reţinut asupra intelectualilor ruşi.

... "există desigur în mentalitatea Ruşilor în general şi a intelectualilor în particular, câteva trăsături aparte, câteva elemente specifice—calităţi sau defecte dupa punctul de vedere—pe care îl ai care nu există sau, cel puţin, nu sunt aşa de pronunţate la Occidentali.

"Cel principal este un oarecare extremism spiritual şi moral sau, dacă preferaţi, o oarecare cinste logică în raţionamentul abstract şi în aplicaţia practică a concluziilor la care sfârşeşte, cu condiţia ca aceste concluzii să nu fie în dezacord cu idealul moral.

"Limba rusă are un cuvânt care exprimă perfect această trăsătură particulară a mentalităţii ruse şi care nu are echivalent în altă limbă occidentală. Acest cuvânt,

www.dacoromanica.ro

pravda, înseamnă adevăr abstract, logic şi raţional, şi în acelaş timp justiţie socială şi morală. *Iskat pravdy*, "a căuta adevărul" şi *jit po pravdie*, "a trăi conform justiţiei". Cuvântul *pravda* cuprinde deci cele două absoluturi, intelectual şi moral.

"Şi ceace este încă mai caracteristic şi mai important, în caz de ciocnire între aceste două absoluturi, este absolutul moral cel care are prioritatea în spiritul inteligenţiei ruse. De unde prioritatea *socialului* şi al *umanului* asupra tuturor celorlalte consideraţiuni, deoarece absolutul moral trebue să se aplice, în primul rând, raporturilor între oameni. Iată unde trebue căutată explicaţia dramelor psichologice ale eroilor din romanele lui Tolstoi şi Dostoievski. In "Crimă şi pedeapsă", studentul Raskolnikov, căută *adevărul* lui, ajunge la concluzia că are dreptul să omoare pe bătrâna cămătară şi, împingând logica lui abstractă la ultima consecinţă, făptueşte crima; dar imediat, *pravda* lui raţională în conflict cu *pravda* morală şi aceasta ultima asupra celeilalte".

"O altă trăsătură caracteristică a intelectualului rus era interesul arătat ideilor şi problemelor generale şi neîncrederea faţă de o specializare prea strâmtă. Toţi autorii de romane şi drame ruseşti de la Puşkin la Gorki, trecând prin Turguenev, Gontciarov, Dostoievski, Tolstoi pun întotdeauna în faţa eroilor lor şi cititorilor întrebări "eterne" asupra sensului general al existenţii. Numeroasele personajii din povestirile şi nuvele lui Cechov se plâng de mediocritatea existenţii zilnice şi visează să iasă din ea ca să găsească o viaţă nouă; ele se consolează cu ideia că "în trei sute de ani viaţa omului va fi frumoasă".

"Această trăsătură psihologică creiază o predispoziţie la universalism. Dostoievski, care voia în mod absolut să devină profetul unui naţionalism ideologic rus şi îşi bătea joc de "cetăţenii lumii" cari se ocupă cu problemele universului în loc să se înfigă în pământul lor natal rus, proclamă în celebrul lui discurs despre Puşkin că adevăratul geniu rusesc este întodeauna universal şi că, numai Rusul este capabil de a se împărtăşi cu spiritul altor popoare. Şi este, probabil, acest lucru care face farmecul sufletului rusesc de care vorbesc adesea străinii.

"Dar înclinarea spre idealul absolut şi pentru univer-

www.dacoromanica.ro

salismul total ascunde în ea un mare pericol: poate provoca o ruptură de echilibru, mal ales la reprezentanţii unui popor tânăr care nu s'a format în urma unei lungi experienţe şi unei influenţe care înfrânează, a unor factori puternici cum este biserica catolică sau dreptul roman la Occidentali. Această ruptură de echilibru face pe intelectual incapabil să se adapteze mediului şi îl transformă într'un "corp străin" în propria lui ţară, într'un "emigrat în interior", sau chiar într'un emigrat pur şi simplu, care poate deveni "supărător" pentru coreligionarii spirituali şi politici în afara Rusiei."

"Pentru a termina această analiză preliminară a rolului inteligentiei în mişcarea revoluţionară, iată încă o observaţie importantă"

"Sinceritatea sau, dacă preferaţi, naivitatea cu care intelectualii ruşi acceptau ideile noui venind din Occident şi dorinţa pasionată pe care o manifestau să realizeze aceste idei sfârşiau adesea la un şoc violent, la un conflict dramatic cu regimul rus sub care aceşti "occidentalişti" trăiau."

C. Stere a trăit cu intensitate românească toate problemele politice, iubirea lui de pământul românesc, pasiunea lui pentru Basarabia, grija de viitorul neamului românesc sunt evidente, dar nu mai puţin, formaţia lui spirituală, sensibilitatea intelectuală i-au rămas până la sfârşit sub influenţa intelectuală rusă. Este, poate, explicaţia tragismului lui interior ca şi a izolării în care s'a simţit toată viaţa; în acel climat de vioiciune zeflemistă el aducea acel serios, acea preocupare gravă faţă de problemele existenţii, ceiace l-a singularizat, l-a făcut sufleteşte inadaptabil mediului înconjurător.

Filozoful rus Tşadaev, a fost declarat oficial nebun de guvernul ţarului Nicolae I pentru a se anula valoarea "Scrisorilor filozofice" care au sguduit intelectualitatea rusă; celor cari îl acuzau că a calomniat Rusia în "Apologia unui nebun" el a răspuns: "Este frumoasă iubirea de patrie; dar mai există ceva mai de preţ: iubirea de adevăr. Nu pe drumul patriei, ci pe acela al adevărului se poate urca la cer... Mai mult decât oricare dintre voi, credeţi-mă ,eu îmi iubesc patria. Am ambiţia gloriei ei. Dar n'am învăţat să'mi iubesc ţara cu ochii închişi, cu fruntea plecată cu gura închisă... Eu văd că vremea iubirilor oarbe a trecut; astăzi, înainte de toate datorăm patriei adevărul". Şi C. Stere şi-a însuşit

www.dacoromanica.ro

acest principiu, refuzând să fie un respectuos al minciunilor convenționale; probitatea lui intelectuală îl făcea incomod într'un partid politic, în universitate, în viața culturală.

In 1906 a publicat în "Viața românească" un articol care a avut un mare răsunet "Fischerland", denunțând trusturile arendășești. Aducea o documentare strivitoare, realitatea exploatării țăranilor prin învoieli agricole de tip colonial era prezentată în cifre a căror elocvență înlătura orice încercare de apărare a unui regim neomenos. "Siberianul", "nihilistul" turbura digestia unei întregi clase de "beati posedenti". Nu era nevoe de o mare imaginație ca să vezi conturându-se printre cifrele statisticilor chipurile crispate de ură ale țăranilor și să întrezărești flacările revoluției mistuind conacele marilor propietari. Articolul apărea ca sborul unei pasări anunțătoare de furtună.

Ca să înțelegem vrăjmășiile pe care le-a recoltat Stere în urma acestui articol, este necesar să amintesc cum au fost sancționati cei doi socialiști —Ficșinescu și Banghereanu— inițiatorii cluburilor partidului socialist la sate. Statutele Cluburilor "muncitorilor plugari" sunt un model de măsură, de spirit civic împăciuitor. In enunțarea scopului pentru care luau ființă aceste cluburi se preciza: "de a lupta pe calea cea mai liniștită și legală, pentru luminarea și deșteptarea tuturor muncitorilor și mal ales pentru luminarea și deșteptarea muncitorilor plugari". Unde începeau să devină periculoase aceste cluburi era în dotarea lor cu Contituția țării și comentarea acestei Constituții.

La club trebuia să se țină "întruniri dacă se poate în fiecare Duminică, la care întruniri atât membrii din comitet cât și oricare membru al clubului vor putea vorbi despre nedreptătile ce se întâmplă țăranilor, despre mijloacele cu care s'ar pune capăt acestor nedreptăți". Se urmăria întronarea domniei legilor la sate, exact acele legi pe care le vota parlamentul. Ori, tocmai respectarea legilor nu era pe placul clasei care accepta decorul decent al legilor dar nu tolera corecta lor aplicare. Oficiosul partidului socialist "Lumea nouă" căută să prevină pe țărani de pericolul agenților provocatori. Intr'un articol nu a uitat să dee acest avertisment: "Inainte de toate, liniște și pace, căci țăranii n'au dușmani mai cruzi decât pe acei cari din prostie

www.dacoromanica.ro

ori din răutate le-ar spune că mântuirea poate fi așteptată de la ciomag" (29 Noembrie 1898).

Iar dacă s'ar fi ivit instigatorii la revoltă sau la folosirea mijloacelor nelegale "asemenea oameni, îndată ce'i veți afla, să'i dați pe mâna procurorului, pentrucă acei cari caută să înfrângă legile să fie pedepsiți cu toată asprimea legilor" (Lumea Nouă din 24 Ianuarie 1899). Insă "aplicarea strictă a legilor existente", cerută de ziarul socialist, constituia o revoluție pe căi legale, de aceea s'a impus desființarea acestor cluburi de educație civică.

Ficșinescu și Banghereanu și încă 35 conducători de cluburi au fost arestați, trimiși în judecată și condamnați pentru... escrocherie.

Marea proprietate știa să se apere. Șase ani mai târziu, C. Stere a pus problema expoatării sălbatece a țărănimii, fapt care a determinat să fie designat ca vrăjmaș al ordinea sociale. Si urile se acumulau, numele lui C. Stere devenise sinonim cu atățător la revolta țărănimii.

Răsboiul mondial i-a impus atitudinea conformă cu interesele Basarabiei. Toată viața lui C. Stere s'a simțit în primul rând Basarabean. Hulit, opunând retoricei facile a intervenționismului seriozitatea analizei lui, orgolioasa lui izolare era de natură să exaspereze adversități cari nu cunosc legea ertării.

Si după terminarea răsboiului, C. Stere a putut fi înfățișat ca trădător: rămăsese în teritoriul ocupat, deși fusese mobiliazt ofițer de rezervă în Justiția militară cu gradul de colonel. Dar care a fost adevăratul motif al rămânerii lui C. Stere in București? Nu a fost un motiv politic, ci unul de ordin pur intim.

In primele cinci volume din "In preajma revoluției" Stere descrie viața lui petrecută în Rusia țaristă. In lumea pe care o evoacă defilează figuri de proprietari moldoveni cari (în 1868) după 50 de ani de stăpânire rusească asupra Basarabiei abia puteau să îngăimeze o frază pocită în ruseşte, tineri moldoveni prinși în mrejele ideologiei revoluționare, țărani încremeniți în tradițile seculare care i-a apărat să nu fie rusificați, revoluționari ruși halucinați ai justiției sociale absolute. Si în această lume se strecoară sfioasă, de o puritate virginală în iubirea ei, tăcută, blândă, gata de toate sacrificiile: Tania. C. Stere i-a dat acea încântare pe care o au eroinele lui

www.dacoromanica.ro

Turgheniev. Tania a existat şi este, poate, încă în viaţă: prima soţie a lui C. Stere. Condiţiile în care s'a celebrat cununia, în închisoare, corespund realităţii ca şi existenţa, de un rar dramatism, în Siberia. Numai moartea Taniei este o plăsmuire a romancierului pentru a îndepărta pe cititor de realitatea mai puţin romantică.

Din această căsătorie C. Stere a avut doi băieţi şi o fată. Iubirea cu toată exaltarea simţurilor, C. Stere nu a cunoscut-o; intensitatea cu care trăia problemele existenţii, pasiunea cu care studia, l-au făcut insensibil la chemările ispititoare ale iubirii. Până în 1914 bătăile inimii, în sensul romantic, pentru el n'au existat; era căsătorit, avea trei copii şi viaţa lui se desfăşura între catedra de Drept constituţional, revista "Viaţa Românească" şi acţiunea politică; în fond, viaţa lui se limita în spaţiul camerii, tapetate cu cărţi, în care lucra.

S'ar părea că fiecare suntem obligaţi să plătim vieţii tributul unei mari pasiuni. Cunoscuse pe d-na Ion G. Radovici, soţia doctorului Radovici pe vremea când acesta trăia şi era bun prieten cu Stere. Fraţii Radovici (Alexandru şi Ion) au făcut parte din elita intelectuală a mişcării socialiste care în 1900 a intrat în partidul liberal. Drul Radovici, de o superioară inteligenţă, de o vastă cultură, a reprezentat una dintre figurile cele mai nobile, de un idealism în sensul strict al cuvântului şi de o bunătate în sensul creştin. In 1907 i s'a încredinţat prefectura judeţului Vaslui; în locul represiunii, drul Radovici a întrebuinţat blândeţea si a reuşit să pacifice judeţul fără vărsare de sânge. Vorba potolită, înţelegerea suferinţelor care frânseseră răbdarea ţăranilor, au contribuit la potolirea sufletelor. In Cameră, ca deputat, lua parte la desbaterile parlamentare, activitatea lui era continuă; în toate manifestările se simţea acea vibraţie a marei lui iubiri pentru cei umili. Era însă bolnav şi fiziceşte se simţia surpat. Il contraria slăbirea puterilor lui de muncă, refuza să accepte o lungă agonie şi printr'un act de voinţă a evadat din viaţă: în primăvara lui 1908, pe când călătoria de la Marsilia spre Neapole, s a svârlit în mare.

Au trecut ani, şi în 1914 C. Stere s'a îndrăgostit de văduva drului Radovici. La 47 de ani C. Stere trăia emoţiile pe care ar fi trebuit să le cunoască la vârsta de 20 de ani.

In Noembrie 1916, d-na Radovici a intrat în sanato-

www.dacoromanica.ro

riul din București Elisabeta unde aștepta să dea naștere unui copil, fruct al legăturii de dragoste cu Stere. Acestui om i se punea acum o problemă de conștiință: putea să părăsească femeea iubită într'un moment așa de grav? Impărtășind lui Ionel Brătianu dramatica lui situație, acesta l-a sfătuit să rămâie la București și, pentru a-i înlătura alte desbateri de conștiință, ministerul de războiu i-a dat ordin scris să rămână pe loc.

Deci, C. Stere a rămas în teritoriul ocupat cu asentimentul șefului guvernului și acoperit de un ordin al ministerului de războiu. In 1918 C. Stere a divorțat și s'a căsătorit cu dna Radovici, legitimându-și băiatul.

E posibil ca în taina meditațiilor lui Ionel Brătianu să se fi conturat vag eventualitatea unei victorii germane și în această ipoteză să se fi gândit ca C. Stere să devină o utilitate? Nu se știe: ceace, însă, ne îndreptește să credem că între Brătianu și Stere a existat o înțelegere secretă sunt urmatoarele fapte. La sfârșitul lui Decembrie 1918, imediat după intrarea trupelor române în București, C. Stere a fost arestat și anchetat de un comisar regal. După câteva zile a fost pus în libertate și a plecat în Elveția. Pașaportul, banii necesari pentru călătorie i-au fost puși la dispoziție de Barbu Stirbey, cumnatul lui Ionel Brătianu. Ar fi putut pleca Stere fără consimțământul șefului guvernului, adică al lui Ionel Brătianu? Acesta nu avea nici un interes să se desbată procesul lui Stere. O confirmare a interesului pe care l-a avut Ionel Brătianu o avem și în faptul că dosarul Stere, adică primul interogatoriu luat de comisarul regal și piesele prezentate de acuzat, au dispărut. Toate încercările făcute de Take Ionescu în timpul guvernului Averescu pentru a descoperi aceste dosar la Curtea marțială, au fost zadarnice. Dosarul era acasă la Ionel Brătianu.

Dacă într'adevăr asupra lui Stere ar fi existat temeinice dovezi de vinovăție, dosarul nu ar fi dispărut; interesul sustragerii de la Curtea marțială nu era al lui Stere; conținutul dosarului jena, foarte probabil, pe Ionel Brătianu căruia în convenia să planeze asupra acestui indicat șef al mișcării țărăniste acuzația de trădare, dar nu'i convenia să se judece procesul pe fapte precise.

In primele alegeri —Iulie 1919— C. Stere a fost ales deputat al județului Soroca. El se găsia în Elveția. La validări nu s'a ridicat nici o contestație și, de ținut în

www.dacoromanica.ro

seamă, N. Iorga, implacabilul adversar al lui Stere, era președintele Camerii. Cu atât mai semnificativă este această validare a alegerii din Soroca din 1919, cu cât prin "Neamul Românesc" N. Iorga acuza de trădare pe C. Stere, iar în Cameră partidul liberal avea 120 de deputați. Repet: nici o contestație.

Parlamentul Federației a fost disolvat în Martie 1920 când s'a constituit guvernul Averescu. Noile alegeri au avut loc în Mai și la validare s'a ridicat contestația alegerii lui C. Stere. Nici un liberal nu a luat cuvântul pentru a susține contestația și în tot timpul desbaterii, reprezentanții partidului liberal au păstrat o strictă atitudine neutrală. Numai Vasile Sassu —fost sterist— a plâns atunci cand a vorbit C. Stere.

Contestația a fost susținută de N. Iorga și Take Ionescu cari s'au găsit uniți printr'o comunitate de resentimente: rar ura în viața politică romanească a avut un accent mai elocvent. Deși Take Ionescu, ministru de Externe în guvernul Averescu, a cerut invalidarea lui C. Stere, majoritățile au validat alegerea de la Soroca.

După filipica lui N. Iorga (a vorbit două ore) și atacul lui Take Ionescu, atunci când Stere s'a urcat la tribună s'a făcut o tăcere desăvârșită. Vorbea pentru prima oară într'o Cameră aleasă sub regimul votului universal, vorbea în fața unei Camere în care majoritatea deputaților erau tineri fără nici un trecut politic. Se simțea neliniștea lui Stere; rămăsese în pronunție accentul moldovenesc iar cuvintele aveau o emoție înăbușită, dând apărării o dramatică noblețâ. Nu era propriu zis o apărare ci o impresionantă confesiune care, treptat, treptat cucerea atenția Camerii, o acapara. Intreruperile care încercau să hărțuiască pe Stere erau repede strivite de reacțiunea deputaților, dornici să-l asculte. Și C. Stere știa să dee discursului o profundă rezonanță umană; elocvența lui respingea retorica facilă; evita folosirea cuvintelor teșite de o prea comună întrebuințare; își calcula efectele ca un mare tragedian. Era ajutat nu numai de vocea lui gravă de bariton ci și de chipul lui care părea că oglindește chinuitorul lui sbucium interior. C. Stere nu rostea un discurs, el trăia acel discurs menit să lămurească opiniei publice cazul Stere.

Evocând începuturile lui revoluționare pentru a'și fixa situația în marele curent care a prăbușit țarismul, a amintit stagiul lui în faimoasa închisoare Petrepavlosk.

www.dacoromanica.ro

Imi răsună şi azi cuvintele lui Stere: "Aveam ca vicin de celulă, la stânga, pe Pilsduski şi la dreapta... (a lăsat să treacă câteva momente spre a mări efectul) pe Vladimir Ulianov Lenin". Nu era o invenţie de circumstanţă. Când mareşalul Pilsduski a venit la Bucureşti s'a dat o recepţie la ambasada Poloniei. A fost invitat şi C. Stere. Era prezent şi N. Iorga care nu'şi putea stăpâni indignarea. Au urmat prezentările de rigoare; mareşalul Pilsduski se întreţinea cu invitaţii de marcă. La sfârşit îi este prezentat şi C. Stere. Spre surprinderea generală, călcându-se protocolul, mareşalul Pilsduski l-a îmbrăţişat pe Stere şi l-a invitat să se aşeze; conversaţia a urmat în limba rusă. Foştii vecini de celule se regăsiau. Camaraderia arătată de maresalul Pilsduski lui Stere a mâniat pe Iorga, considerându-se ofensat personal. Şi fără să mai ţină seama de unele obligaţii de protocol, a plecat furios. Deci, vecinătatea din închisoarea Petrepavlovsk nu era o invenţie.

Pe măsură ce Stere vorbea, N. Iorga dădea semne de enervare, fără să întrerupă, iar Take Ionescu privea dezolat majorităţile cucerite de C. Stere. Validarea alegerei de la Soroca îndreptăţea pe ori cine să tragă concluzia că "trădarea" lui C. Stere nu mai putea fi folosită ca o armă politică. Şi totuş, s'a revenit la ea, în 1932 când C. Stere, conform legii, fiind ales de zece ori deputat, trebuia să fie proclamat senator de drept.

O seamă de generali, senatori de drept, s'au opus, deoarece C. Stere era... "un trădător". Dar nu această manifestare ar fi putut să aibă politic vre'o însemnătate, ci atitudinea partidului naţional-ţărănesc care a refuzat să se solidarizeze cu cel ultragiat. Cum se explică această atitudine?

Iuliu Maniu nu iubea pe Stere; nu uitase atitudinea fostului director al revistei "Viaţa Românească" în lupta dintre Octavian Goga şi Al. Vaida-Voievod. Şi mai exista cineva în partidul naţional ţărănesc care îi era ostil: Virgil Madgearu. Putea impresiona Madgearu prin pregătirea lui de economist pe Ion Mihalache, pe Iuliu Maniu şi pe ceilalţi fruntaşi ai partidului (în afară de Grigore Iunian) nu însă şi pe Stere. In faţa lui Stere, Madgearu se simţea întodeauna ca un student la examen, nesigur de ştiinţa lui. Pentru a domina partidul, pentru a deveni doctrinarul necontestat al partidului, Madgearu avea nevoe ca Stere să nu existe.

www.dacoromanica.ro

Intre Iuliu Maniu —vădit intimidat de Stere, pe care în taină îl ura— şi Virgil Madgearu a fost o tacită comunitate de sentimente faţă de C. Stere. Este foarte complicată atitudinea lui Ion Mihalache în cazul Stere: influenţa lui Madgearu asupra lui Mihalache sporea în detrimentul influenţii pe care o avusese, la începuturile partidului ţărănesc, Grigore Iunian. Ezitările lui Mihalache au fost înlăturate de presiunea lui Maniu şi Madgearu. Cu o desinvoltură deprimantă pentru cei cari crezuseră în autenticitatea democratică a partidului naţional-ţărănesc, Constantin Stere a fost sacrificat. Nu a fost proclamat senator de drept, cu o provocătoare încălcare a legii, şi partidul naţional-ţărănesc nu a reacţionat.

Replica ostracizatului a venit sub forma unei cărti "Preludii: partidul national-ţărănesc şi cazul Stere" apărută în editura "Adevărul". Unul câte unul, conducătorii partidului sunt supuşi unei nimicitoare analize; revolta lui Stere străbate aceste pagini în care sunt biciuite nulitatea solemnă, mediocritatea ambiţioasă, ipocrizia şi renegările democraţiei ţărăneşti pentru care luptase o viaţă întreagă. Sunt, în literatura noastră politică, cele mai concentrate pagini de denunţare a tot ce se ascundea în dosul decorului unei anemice ideologii democrate. Pentru a înţelege drama politică a lui Constantin Stere e necesar să se citească expunerea de motive a proectului de Constituţie propus de partidul ţărănist, expunere făcută de Stere în 1912, precum şi cartea mai sus menţionată, după ce partidul national-tărănist l-a sacrificat.

Fără îndoială, un învins ,un mare învins, o figură patetică de singuratec în viaţa politică românească. Coaliţia urilor l-a eliminat, uri implacabile. Când cineva reuşia să-i capete încrederea, intimitatea lui C. Stere era de un farmec fără egal. Avea o seriozitate în preocupări, adâncea cu atâta gravitate problemele politice, desfăşura o aşa de variată cultură, încât cucerea. Stere nu aluneca pe suprafaţa problemelor vieţii, el nu se ferea să le desbată cu acea ardoare pe care o luase din mediile intelectualilor ruşi. In fond, el a rămas tot timpul un Român de formaţie intelectuală şi de sensibilitate rusească.

Am fost de câteva ori la Bucov şi am avut prilejul să-l cunosc în acele clipe când sufletul se deschide fără

www.dacoromanica.ro

reticente. Nu știu cum isbutise să aducă din Siberia un arbore pipernicit al cărui trunchiu părea sgribulit de frig. L-a plantat la Bucov și în plimbările lui prin parc făcea un popas pe o bancă pentru a-l contempla; acel arbor îl făcea să retrăiască exaltarea tinereții lui revoluționare. Mi-a spus, în treacăt, că era un arbor care crește în Taiga siberiană. Apoi mi-a vorbit îndelung de flora și fauna Siberiei, de populațiile autochtone, de viața deportatilor. Și deodată, întrerupând această interesantă descripție, mi-a spus cu un zâmbet amar: "sub regimul țarist deportații politici aveau totuș un regim mai uman decât sub regimul bolșevic".

Părea că de multă vreme îl muncește o problemă și simțea nevoia să o comunice cuiva. "Nu ne dăm seama, ne lăsăm înșelați, de aparențe, dar regimul bolșevic evoluiază către un nou imperialism. Mă gândesc înspăimântat la o nouă ocupare a Basarabiei de către Ruși. Nu exagerez, o vad venind". Eram în Septembrie 1936. Și acolo, în parc la Bucov, ca și când ar fi continuat o desbatere care se desfășura de multă vreme în conștiința lui, C. Stere mi-a făcut o amplă expunere a temeiurilor îngrijorării care îl chinuia. Ce bine cunoștea resorturile tainice ale politicei imperialiste a Rusiei de totdeauna: cu ce bogăție de referințe portretiza sufletul rusesc în opoziție cu Europa!

—Ce păcat că nu știi ruseşte ca să poți lua contact direct cu isvoarele rusești. Ai citit "Sciții" poema lui Alexandru Block? Intr'un articol, acest poet pomenind de marile popoare ale Occidentului, scria în 1918: "Dispreţuindu-ne mai mult decât înaintea revoluției, ei știu că, la un moment dat, noi putem să lăsăm să treacă peste noi valui rasei galbene și să invadeze nu numai catedrala din Reims, dar toate sfintele lor prăvălii. Noi suntem stăvilarul. Nu-i interzis nimănui, care cunoaște aceste forțe revoluționare, să deschidă aceste stăvilare".

"Si Block nu era primul scriitor care contura amenințător rasa galbenă Știi, Vladimir Soloviev are într'o poezie două versuri care spun mult". Stere a rostit cu vocea lui gravă două versuri în ruseşte. "Voi încerca să le traduc: Panmongolism! Acest cuvânt este straniu, dar el îmi desmiardă urechea".

Și citatele se succedeau din Alexandru Herzen, din Dostoievski, din filozofii panslavismului ca să sublinieze unitatea anti-europeana a gândirii ruseşti. Vorbind, pri-

www.dacoromanica.ro

via pipernicitul arbore adus din Taiga Siberiană, transplantat în parcul din Bucov.

In 1937, când C. Stere a împlinit 70 de ani am publicat în "Curentul" un articol în care am condensat tot ceace simţiam pentru acest mare şi nedreptăţit singuratec, pentru ostracizatul vieţii politice româneşti. Câteva zile mai târziu, l-am întâlnit într'un restaurant. S'a sculat de la masă şi a venit să-mi mulţumească. "Articolul mi-a adus o mare mângâiere. Nu'ţi poţi închipui ce dureros este pentru mine ca fiul meu să aibă sentimentul că tatăl lui a fost un trădător. Iţi mulţumesc". Avea în priviri o adâncă tristeţă. "Nu mă simt bine. Inima cedează. Nu mai am mult de trăit. Atenţie la Basarabia. Imperialismul rusesc are proporţii pe care nu le-a avut niciodată."

Câteva luni mai târziu Stere a murit.

Tragic destin. Evocând pe C. Stere caut să descifrez judecata de mâine a generaţiilor care ne vor succeda. Inclin să cred că i se potrivesc aceste rânduri dintr'o scrisoare trimisă de Gogol poetului Jukovski" "O mână invizibilă, dar puternică, scrie misterios sub ochii mei. Eu ştiu că numele meu va fi mai fericit decât am fost eu. Poate că scoborâtorii compatrioţilor mei se vor reconcilia, lăcrămând, cu umbra mea".

www.dacoromanica.ro

"CARPAȚII"

REVISTA CULTURALĂ

Apare de șase ori pe an

Director: ARON COTRUȘ

Redactor: TRAIAN POPESCU

COLABOREAZĂ:

PAMFIL SEICARU, GRIGORE MANOILESCU, ALEXANDRU MIRCEA, ST. GEORGESCU-OLENIN, G. A. PORDEA, I. G. DIMITRIU, T. IORAS, N. S. GOVORA, N. NOVAC, ION TOLESCU, FAUST BRADESCU, VASILE POSTEUCA, B. I. GADEA, N. TEBAN, STAN M. POPESCU, V. VASILIU, etc.

www.dacoromanica.ro

EDITURA "CARPAŢII" ANUNTA

Au apărut:

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, de A. D. Xenopol (vol. I, epuizat).
ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, de A. D. Xenopol, vol. I, ediţia II-a, 3 dol. U. S. A.
ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, de A. D. Xenopol, vol. II, III şi IV, 7 dol. U" S. A.
ISTORIA LITERATURII ROMÂNE, de D. Murăraşu, vol. I şi II, 6 dol. U. S. A.
POVEŞTI, de Ion Creangă, 4 dol. U .S. A.
DACIA, de V. Pârvan, 2 dol. U. S. A.
NAŢIONALISMUL LUI EMINESCU, de D. Murarașu, 3 dol. U. S. A.
POEME FĂRĂ ŢARĂ, de V. Posteucă, N. Novac şi N. S. Govora, 2 dol. U. S. A.
DIN CRUCEA PĂDURII (poeme), 1,50 dol. U. S. A.
RAPSODIA IBERICĂ, de Aron Cotruş, 1 dol. U. S. A.
ROMANIA (text francez), broşură ilustrată, 0,25 dolari U. S. A.
PERSECUCION RELIGIOSA EN RUMANIA, de Rev. A. Mircea, 0,50 dol. U. S. A.
HAIDUCUL, de Bucura Dumbravă, 4 dol. U. S. A.
PRECURSORII, de Octavian Goga, 3 dol. U. S. A.
AMINTIRI DIN COPILĂRIE, de Ion Creangă, 3 dolari U. S. A.
POVEŞTI FĂRĂ ŢARĂ (nuvele), de F. Brădescu, N. Novac şi N. S. Govora, 3 dol. U. S. A.
CUIBURI DE LUMINĂ ,poeme), de Valeriu Cârdu, 1,50 dol. U. S. A.

Colectia "Carpaţii" în limba română:

1) INTRE VOLGA ŞI NTRE MISSISSIPI, de Aron Cotrus, 0,25 dol. U. S. A.
2) ISPRĂVILE ŞI VIAŢA LUI MIHAI VITEAZUL, de P. Ispirescu, 0,50 dol. U. S. A.
3) OCTAVIAN GOGA, de Pamfil Seicaru, 0,50 dolari U. S. A.
4) A. C. CUZA, de Pamfil Seicaru, 0,25 dol. U. S. A.
5) C. STERE, de Pamfil Seicaru, 0,50 dol. U. S. A.
6) ARDEALUL ŞI HABSBURGII, de G. A. Pordea, 0,25 dol. U. S. A.

Colectia "Carpaţii" în limba spaniolă:

1) RAPSODIA VALACA, de Aron Cotruş, 0,25 dolari U. S. A.
2) PARENTALIA, homenaje al Emperador Trajano, de V. Pârvan, 0,25 dol. U. S. A.

www.dacoromanica.ro